

مطالعه تطبیقی هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و ترکیه*

مقاله:

علمی پژوهشی

10.22052/HSI.2024.254900.1188

سحر ذکاوت**

خشایار قاضی‌زاده***

شهریار شکرپور****

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۹/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۱

چکیده

در فلزکاری، شیوه هنری سیاه‌قلم از ترکیب نقره، مس، سرب و گوگرد حاصل می‌شود و هنرمندان برای جلوه‌دهی بیش‌تر به نقوش حکاکی‌شده روی فلزات طلا و نقره از سیاه‌قلم استفاده می‌کنند. سیاه‌قلم در میان ارامنه تبریز و وان رواج دارد و با توجه به کمبود منابع در مورد این هنر و اهمیت آن در میان اقوام و هنرمندان کشورهای مختلف، انجام پژوهش حاضر ضرورت می‌یابد. شناخت هنر سیاه‌قلم و نقوش تزئینی آن در هنر ارامنه وان و تبریز به‌عنوان اهداف پژوهش انتخاب شده‌اند و پرسش‌های پژوهش عبارتند از: (۱) شیوه هنری سیاه‌قلم در میان ارامنه تبریز و وان چگونه اجرا می‌شود؟ (۲) هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و وان دارای کدام نقوش تزئینی هستند؟ (۳) وجوه اشتراک و افتراق نقوش تزئینی دو منطقه چه اطلاعاتی را ارائه می‌نمایند؟ در پژوهش حاضر اطلاعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی به روش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد تطبیقی و به‌صورت کیفی تجزیه و تحلیل شده‌اند. نمونه‌های پژوهش شامل پنج اثر متعلق به ارامنه تبریز، پنج اثر متعلق به ارامنه وان ترکیه و یک نمونه محصول مشترک دو منطقه است. روش نمونه‌گیری پژوهش، هدفمند و با استفاده از داده‌های میدانی است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد نقوش تزئینی هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و وان شباهت زیادی به یکدیگر دارند و بدون توجه به محل تولید آثار می‌توان گمان کرد همه آثار به‌خاستگاه یکسانی تعلق دارند. هم‌چنین وجود نام تبریز و وان بر روی اثر مشترک این دو منطقه نشان می‌دهد ارامنه تبریز و وان تعاملات فرهنگی عمیقی با یکدیگر داشته‌اند.

پژوهش‌های ایران

دوفصلنامه علمی هنرهای صناعی ایران

سال هفتم، شماره ۲، پیاپی ۱۳

پاییز و زمستان ۱۴۰۳

۶۹

کلیدواژه‌ها:

سیاه‌قلم، شیوه هنری ساواد، ارامنه، تبریز، وان

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری نگارنده اول با عنوان «تدوین الگوی بهینه‌سازی شیوه هنری سیاه‌قلم در بستر زیورآلات فلزی ایران از منظر کارآفرینی فرهنگی» است که با راهنمایی نگارنده دوم، به‌عنوان استاد راهنمای اول و با راهنمایی نگارنده سوم به‌عنوان استاد راهنمای دوم در دانشگاه شاهد تهران انجام گرفته‌است.

** دانشجوی دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، گروه هنر اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران / Sahar.zekavat@shahed.ac.ir

*** دانشیار، گروه هنر اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول) / ghazizadeh@shahed.ac.ir

**** استادیار، گروه هنرهای صناعی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران / Sh.shokrpour@tabriziau.ac

۱. مقدمه

سیاه‌قلم، سیاه‌کاری، سواد سرب، ساواد و مینای سیاه عناوین مختلف یک شیوه هنری فلزکاری هستند که در کشورهای مختلف و در میان اقوام گوناگون به این اسامی شناخته می‌شود. این هنر قدمتی طولانی دارد و از ترکیب نقره، مس، سرب و گوگرد حاصل می‌شود و در تزئین آثار نقره‌ای و طلایی به کار می‌رود. این هنر در میان ارامنه تبریز و وان ترکیه رواج دارد و مطالعات پیشین نشان می‌دهند ارتباطات فرهنگی عمیقی بین ارامنه تبریز و وان ترکیه وجود دارد. با توجه به این که پژوهش‌های انجام شده در حوزه هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و ارامنه وان ترکیه چه به صورت موردپژوهی و چه در قالب مطالعات تطبیقی محدود هستند، بنابراین انجام پژوهش حاضر ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش در راستای شناخت هنر سیاه‌قلم و نقوش تزئینی آن در میان ارامنه وان و تبریز انجام شده و پرسش‌های آن عبارتند از: ۱) شیوه هنری سیاه‌قلم در میان ارامنه تبریز و وان چگونه اجرا می‌شود؟ ۲) هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و وان دارای کدام نقوش تزئینی هستند؟ ۳) وجوه اشتراک و افتراق نقوش تزئینی دو منطقه چه اطلاعاتی را ارائه می‌نمایند؟

در پژوهش حاضر نقوش تزئینی و شیوه اجرای هنر سیاه‌قلم ارامنه در دو منطقه تبریز در ایران و وان در ترکیه با روش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد تطبیقی بررسی شده‌اند و تجزیه و تحلیل اطلاعات کتابخانه‌ای، اسنادی و میدانی به صورت کیفی انجام شده‌است. نمونه‌های پژوهش شامل پنج اثر متعلق به ارامنه تبریز، پنج اثر متعلق به ارامنه وان است و همچنین در جست‌وجوها یک نمونه محصول مشترک دو منطقه یافت شد که در بخشی جداگانه معرفی و به عنوان سندی برای بیان ارتباطات فرهنگی و اقتصادی دو منطقه ارائه شده‌است. روش نمونه‌گیری، هدفمند و جمع‌آوری نمونه‌های تحقیق مبتنی بر داده‌های میدانی است.

شایان ذکر است که برای صورت‌بندی پژوهش حاضر ابتدا به تعریف سیاه‌قلم در اسناد و پژوهش‌های ایران و ترکیه و خاستگاه آن پرداخته شده با این تفاوت که در این پژوهش، تصاویر نمونه‌هایی جدید از آثار سیاه‌قلم قدیمی ارائه شده‌اند. سپس سیاه‌قلم ارامنه تبریز و وان معرفی و شیوه اجرای تکنیک هردو منطقه بررسی شده‌است. در نهایت نقوش و نحوه اجرای سیاه‌قلم ارامنه در تبریز ایران و وان ترکیه با یکدیگر مقایسه شده‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

جست‌وجو در منابع موجود نشان می‌دهد هنر سیاه‌قلم در جغرافیای ایران مورد بررسی قرار گرفته‌است. به عنوان نمونه پژوهش‌های سحر ذکاوت مرتبط‌ترین پیشینه در مورد هنر سیاه‌قلم است. پایان‌نامه مقطع کارشناسی سحر ذکاوت (۱۳۹۴) با عنوان «طراحی و ساخت زیورآلات براساس شیوه سیاه‌قلم در هنر حکاکی نقره تبریز» به هنر سیاه‌قلم در حکاکی و نقره‌کاری ارامنه تبریز اختصاص یافته‌است و مقالات مستخرج از این پایان‌نامه در سال (۱۳۹۵) با عنوان «هنر سیاه‌قلم روی نقره و راهکارهای احیاء آن» و در سال (۱۳۹۶) با عنوان «بررسی تکنیک سیاه‌قلم و نقوش تزئینی نمونه آثار سیاه‌قلم حکاکی نقره تبریز» انتشار یافته‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهند اغلب نقوش تزئینی سیاه‌قلم در حکاکی نقره تبریز شامل نقوش تزئینی گیاهی است. در پایان‌نامه کارشناسی ارشد ذکاوت (۱۳۹۸) با عنوان «مقایسه تحلیلی نقوش و نحوه اجرای اسلوب سیاه‌قلم در فلزکاری اقوام مندایی اهواز و ارامنه تبریز در ایران» هنر فلزکاری سیاه‌قلم از منظر فنی و زیبایی‌شناسی نقوش تزئینی آن در محدوده هنر فلزکاری ارامنه تبریز، صابئین مندایی اهواز و در دوران اسلامی مورد بررسی قرار گرفته‌است. ذکاوت و قاضی‌زاده (۱۳۹۸) مقاله «مطالعه تحلیلی تکنیک تزئینی سیاه‌قلم در آثار فلزکاری دوره ساسانی» را منتشر نموده‌اند. این پژوهشگران در سال (۱۳۹۹ الف) در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه تحلیلی هنر سیاه‌قلم در فلزکاری دوره سلجوقی و کاربست آن در گسترش هنر اسلامی معاصر»، و در (۱۳۹۹ ب) در مقاله «مطالعه تطبیقی نحوه ساخت و اجرای هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و مینای سیاه صابئین مندایی اهواز» و در سال (۱۴۰۱ الف) در پژوهشی با عنوان «مطالعه تطبیقی نقوش تزئینی هنر سیاه‌قلم در فلزکاری ارامنه تبریز و صابئین مندایی اهواز»، مستخرج از پایان‌نامه ارشد مذکور به تعریف، نقوش تزئینی و نحوه اجرای شیوه هنری سیاه‌قلم در دوره‌های معاصر و سلجوقی پرداخته‌اند. ذکاوت و قاضی‌زاده (۱۴۰۱ ب) کتاب هنر فلزکاری سیاه‌قلم در ایران را منتشر نموده‌اند. شهرام حیدرآبادیان (۱۳۹۲) در کتاب شکوه فلز، منتخب آثار فلزکاری موزه رضا عباسی، سیاه‌قلم را به عنوان یکی از شیوه‌های تزئینی دوره ساسانی معرفی کرده و نحوه اجرای آن را بیان کرده است. ابراهیم سلگی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خویش با عنوان «بررسی انواع روش‌های ترصیع در فلزکاری دوران اسلامی و کاربست آن در فلزکاری معاصر» به هنر سیاه‌قلم به عنوان یکی از شیوه‌های مرسوم مرصع‌کاری فلزات در دوره سلجوقی اشاره کرده‌است. حیدرآبادیان و عباسی‌فرد (۱۳۸۸) در کتاب هنر فلزکاری اسلامی، شرح مختصری از شیوه اجرای

سیاه‌قلم را بیان کرده و آن را پودری سیاه‌رنگ حاصل امتزاج سولفور نقره، مس و سرب تعریف کرده‌اند. فائق توحیدی (۱۳۸۶) در کتاب مبانی هنرهای فلزکاری، نگارگری، سفالگری، بافته‌ها و منسوجات، معماری، خط و کتابت، با ارائه تعریف مختصری از سیاه‌قلم، از آن به‌عنوان یکی از شیوه‌های ترصیع برای ایجاد سایه‌روشن بر روی سطح فلزات نام برده‌است.

از منابع و پیشینه‌های خارجی مستقیم نیز می‌توان به مقاله بیرناز آر (۲۰۱۸) با عنوان «زیورآلات نقره تولیدشده با تکنیک ساواد در وان»^۱ اشاره کرد که در آن شیوه سیاه‌قلم در ترکیه و در منطقه وان از لحاظ تکنیکی و فنی بررسی شده و به نقوش و زیبایی‌شناسی آن‌ها پرداخته شده‌است. این مقاله مهم‌ترین منبع پژوهش حاضر در زمینه سیاه‌قلم ترکیه محسوب می‌شود. پلندریت و ورنر (۱۳۹۱) در کتاب حفاظت، نگهداری و مرمت آثار هنری و تاریخی، چگونگی مرمت آثار سیاه‌قلم و تنوع ساختار آلیاژی و نیز اهمیت آن را در مرمت این آثار بررسی کرده‌اند. پوپ و اکرم (۱۳۸۷) در کتاب سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز، از سیاه‌قلم به عنوان تکنیکی شرقی یاد کرده‌اند. ماریان ونزل (۱۳۸۷) در کتاب انگشتی‌ها، تصاویر زیادی از انگشت‌های سیاه‌قلم متعلق به دوره‌های اسلامی به‌ویژه سلجوقی، صفوی و قاجار را منتشر کرده‌است. ریچل وارد (۱۳۸۴) در کتاب فلزکاری اسلامی در زیرمجموعه هنر مرصع‌کاری، شیوه هنری سیاه‌قلم را بررسی نموده‌است. ادوارد لوسی اسمیت (۱۳۸۰) نیز در کتاب فرهنگ اصطلاحات هنری، به تعریف سیاه‌قلم پرداخته و آن را نوعی روش تزئین طلا یا نقره با استفاده از خاتم کاری سیاه دانسته‌است. ویلفرید زایل (۱۳۸۰) در کتاب ۷۰۰ سال هنر ایران، شاهکارهایی برگزیده از موزه ملی ایران - تهران، نمونه‌هایی از آثار سیاه‌قلم متعلق به ایران را به‌همراه توضیحاتی مختصر به چاپ رسانده‌است. کتاب هنر ایران در روزگار اسلامی، نوشته زکی محمد حسن (۱۳۷۷) از دیگر منابع بااهمیت در این زمینه است.

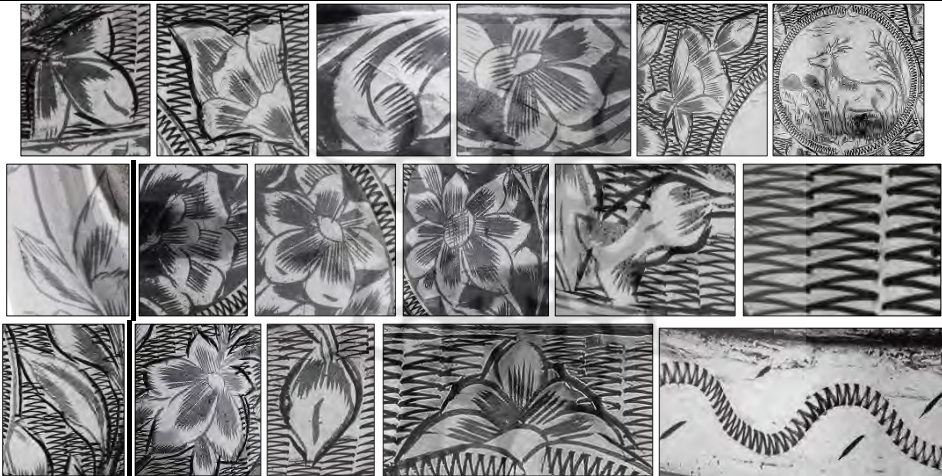
برپوهل (۲۰۰۱) در پژوهشی با عنوان «ترکیب فلزی سیاه‌قلم»^۲ آن را به‌عنوان یک آلیاژ فلزی و روشی تزیینی در فلزکاری معرفی کرده و شیوه اجرای این هنر و نیز دستورالعمل ساخت ترکیب سیاه‌قلم را بیان کرده‌است. اُست توکت (۲۰۰۵) در کتاب استادان نقره‌ساز ارمنی، به‌طور تخصصی آثار شاخصی از هنر سیاه‌قلم ارمنیان منطقه وان ترکیه را به چاپ رسانیده‌است. این کتاب مهم‌ترین منبع تصویری برای آشنایی با سبک هنری ارمنیان منطقه وان است. اسکات (۲۰۰۲) در کتاب مس و برنز در هنر (خوردگی، رنگ‌ها، حفاظت)^۳ دستور ساخت و ترکیبات سیاه‌قلم و ویژگی‌های آن را بررسی کرده‌است. گوتتر و جت (۱۹۹۲) در کتاب فلزکاری ایران باستان در گالری آرتور ام ساکلر و گالری هنر فریر^۴ نمونه‌هایی از آثار سیاه‌قلم دوران باستان ایران را به چاپ رسانده‌اند. بوید و ماندل مانگو (۱۹۸۶) در کتاب لوح نقره کلیسایی در قرن ششم یزئانس^۵ از شیوه سیاه‌قلم به‌عنوان شیوه‌ای ترصیعی یاد کرده‌اند. لانیس (۱۹۸۳) در مقاله «نیلو: بررسی تاریخی و فنی»^۶ به تحلیل فنی و ساختار ترکیبی سیاه‌قلم براساس مستندات تاریخی پرداخته‌است. هارپر (۱۹۸۱) در کتاب ظروف نقره دوره ساسانیان، جلد اول: صنایع بدیع سلطنتی^۷، ظروف نقره دوره ساسانی و شیوه تزیینی سیاه‌قلم بر روی آن‌ها را مورد توجه قرار داده‌است. ماریون (۱۹۷۱) در کتاب فلزکاری و میناکاری: رساله‌ای کاربردی درباره کار طلا و نقره‌سازان و صنایع دستی وابسته به آن‌ها^۸ اولین نمونه‌های سیاه‌قلم مکشوفه را بررسی کرده‌است. کتاب پلینی، پیشکسوت در علم و فناوری^۹ نوشته هیل (۲۰۰۰) منبع مهم دیگری درباره شیوه سیاه‌قلم است. وجه تمایز این پژوهش با پیشینه موجود، مطالعه هنر سیاه‌قلم در جغرافیای ترکیه است و با رویکرد تطبیقی در بررسی هنر سیاه‌قلم ایران و ترکیه، اطلاعات جدیدی در این حوزه مطالعاتی ارائه نموده و عدم جامعیت پیشینه موجود را پوشش داده‌است.

۳. معرفی نمونه‌های پژوهش

در جدول (۱) تصاویر پنج اثر سیاه‌قلم ارمنه تبریز نشان داده شده‌است. تصاویر (۱ تا ۳) از جدول (۱)، قوری نقره سیاه‌قلم‌شده‌ای را نشان می‌دهد که نقوش مختلفی در آن جلوه‌گری می‌کنند. گوزنی در حالت نیم‌رخ، در منظره‌ای کوهستانی ایستاده است. گل‌های پنج‌پر و هشت‌پر و غنچه‌های بسته و نیمه‌باز زیبایی از گل‌های رز و نسترن و برگ‌های آن‌ها مشاهده می‌شوند که در زمینه‌ای با نقوش زیگزاگی ترکیب‌بندی شده‌اند. در تصاویر (۴ تا ۶) از جدول (۱) هم سید آجیل نقره سیاه‌قلم، مربوط به اواسط قرن بیستم (حدود سال ۱۹۴۰ م) ارائه شده‌است. در این نمونه هم نقوش گل‌های رز و گل‌های چندپر (شش‌پر و ...) از زوایای سرخ و نیم‌رخ و برگ‌های آن‌ها در زمینه‌ای از نقوش زیگزاگی ترسیم شده‌اند. اثر دیگر یک ظرف شیرینی‌خوری است (تصاویر ۷ و ۸) که با نقوش گل‌های رز یا سرخ و گل پنج‌پر، غنچه‌های بسته و نیمه‌شکفته و برگ‌هایی در اطراف آن‌ها زینت یافته‌است. نقوش ظریف زیگزاگی هم در تزیینات این اثر دیده می‌شوند. در تصاویر (۹ و ۱۰) یک جاسیگاری نقره سیاه‌قلم نشان داده شده که متعلق به مجموعه‌ای شخصی در تبریز است و سطح اثر با ترکیبی از گل‌های رز و غنچه‌های آن، گل‌های نسترن،

میخک، چهارپیر و غنچه انار و برگ‌های ساده تزیین شده‌است و در زمینه اثر هم نقوش مربع با رنگ‌های سیاه و نقره‌ای بافت زیبایی را ایجاد کرده‌اند. در تصویر (۱۱)، یک زیراستکانی نقره از آثار ارامنه تبریز دیده می‌شود که با نقوش گل سرخ یا گل رز ترکیبی از برگ‌های ساده و کنگره‌دار و نقوش زیگزاگی، حکاکی و سیاه‌قلم شده‌است.

جدول ۸: آثار سیاه‌قلم ارامنه تبریز و جزئیات نقوش تزیینی آن‌ها (نویسندگان)

ردیف	اطلاعات تصویری اثر و جزئیات نقوش آن
۱	 تصاویر ۱ تا ۳: قوری نقره، سیاه‌قلم ایرانی، اوایل تا اواسط قرن بیستم (حدود سال ۱۹۳۰ م)، ارتفاع ۵.۱۲ سانتی‌متر، وزن ۳۹۱ گرم، تبریز (URL1) جزئیات نقوش تزیینی اثر
۲	 تصاویر ۴ تا ۶: سبد آجیل نقره، سیاه‌قلم ایرانی، اواسط قرن بیستم (حدود سال ۱۹۴۰ م)، طول ۵.۱۴ سانتی‌متر، وزن ۱۱۸ گرم، تبریز (URL2) جزئیات نقوش تزیینی اثر

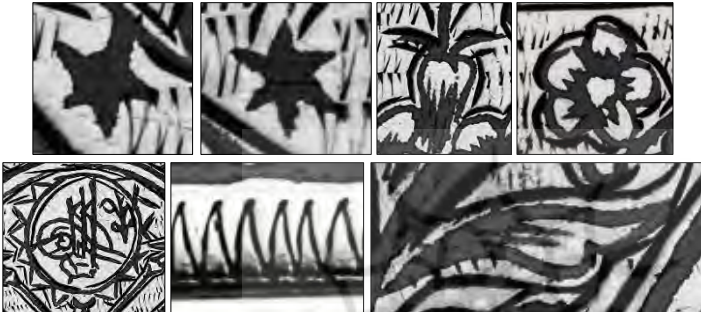
تصاویر ۷ و ۸: شیرینی خوری نقره، سیاه قلم اثر ارامنه تبریز، محفوظ در مجموعه شخصی در ششگلان تبریز (نویسندگان)	۳
جزئیات نقوش تزیینی اثر	
تصاویر ۹ تا ۱۰: جاسیگاری نقره، سیاه قلم، محفوظ در مجموعه شخصی در ششگلان تبریز (نویسندگان)	۴
جزئیات نقوش تزیینی اثر	
تصویر ۱۱: زیراستکانی نقره، سیاه قلم اثر ارامنه تبریز، محفوظ در مجموعه شخصی در تبریز (نویسندگان)	۵
جزئیات نقوش تزیینی اثر	

در جدول (۲)، تصاویر پنج نمونه از آثار سیاه‌قلم ارامنه وان نشان داده شده‌است. تصاویر (۱ و ۲) از جدول (۲)، جام نقره سیاه‌قلمی را نشان می‌دهند که بر روی آن، تصویری از منظره طبیعی یک دریاچه در میان دو ساحل دیده می‌شود و قایق‌هایی در حال حرکت روی دریاچه هستند. درختان انبوه پر شاخ و برگ در کنار ساحل دریاچه به تصویر درآمده‌اند و آن سوی ساحل هم ساختمان‌هایی در دامنه کوه نقاشی شده‌است. این منظره، درون قابی بیضی شکل جای گرفته‌است و اطراف آن با نقوش تزئینی گیاهی گل‌ها و غنچه‌های رز و گل‌های پنج‌پر و شاخ و برگ‌های درهم پیچیده مزین شده‌اند. نقوش ذکر شده در فضای بیرونی این کادر بیضی شکل تکرار شده‌اند. در قسمت بالا و دهانه جام هم نقوش زیگزاگی در حالتی دالبری تکرار شده‌اند. بر دسته جام هم پیکره پرنده‌ای جذاب در حالت ایستاده با بال‌های گشوده دیده می‌شود که به نظر ریخته‌گری شده و سپس به بدنه جام لحیم شده‌است. در تصویر (۳) از جدول (۲) هم یک جعبه قرآن یا تعویذ مخصوص مسلمانان دیده می‌شود که دست‌ساخته ارامنه وان و متعلق به اواخر قرن نوزدهم است و نشان ترکان عثمانی بر روی آن دیده می‌شود. کارکرد این جعبه از نگارش عبارات قرآنی «بسم الله ...» بر آن قابل استنباط است. بر سطح این جعبه قرآنی نقوش گیاهی شامل گل پنج‌پر، شکوفه و برگ‌های آن و نیز ستاره‌های شش‌پر و پنج‌پر دیده می‌شوند. هم‌چنین زمینه این اثر با نقوش زیگزاگی پر شده‌است.

تصاویر (۴ و ۵) جدول (۲)، نشان‌گر یک گردنبند نقره سیاه‌قلم با نگین فیروزه‌ای است که در منطقه وان و در مجموعه تولیدی «آتوسوی آرت» ترکیه تولید شده‌است. بر این گردنبند نقش یک گل با سه گلبرگ و غنچه‌ها و برگ‌هایی در اطراف آن دیده می‌شود. تصویر (۶) از جدول (۲) هم متعلق به یک جاسیگاری نقره سیاه‌قلم است. بر روی این اثر نیز ترکیبی از نقوش گل و برگ‌های آن نقش شده‌است اما گلبرگ‌های گل به صورت مجزا و با جزئیاتی مشابه نمونه‌های قبل ترسیم نشده‌اند و نمی‌توان به‌طور قطع آن را گل رز به حساب آورد. در زمینه اثر هم بافتی از نقوش مربع با رنگ‌های سیاه و نقره‌ای دیده می‌شود. در تصویر (۷) از جدول (۲) هم یک گلاب‌پاش نقره سیاه‌قلم نمایش یافته که در نقوش گیاهی آن، گل‌های رز و گل‌های پنج‌پر و هفت‌پر و شکوفه‌های آن‌ها، در اندازه‌های مختلف و با برگ‌های گوناگون جلوه‌گری می‌کند.

جدول ۲: آثار سیاه‌قلم ارامنه وان و جزئیات نقوش تزئینی آن‌ها (نویسندگان)

ردیف	اطلاعات تصویری اثر و جزئیات نقوش آن
۱	تصاویر ۱ و ۲: جام نقره، سیاه‌قلم، به احتمال قوی متعلق به وان (URL3) جزئیات نقوش تزئینی اثر

 تصویر ۳: جعبه قرآن یا تعویذ مسلمانان، دست‌ساخته ارامنه وان، اواخر قرن نوزدهم (حدود سال ۱۸۸۰ م)، طول: ۸.۱ سانتی‌متر، وزن: ۵۹ گرم (URL4)	۲
 جزئیات نقوش تزیینی اثر	
  تصاویر ۴ و ۵: گردنبند نقره، ۹۲۵ عیار، سیاه‌قلم، نگین فیروزه، منطقه وان، مجموعه تولیدی آتوسوی آرت ترکیه، طول: ۴۴ سانتی‌متر (URL5) جزئیات نقوش تزیینی اثر	۳
 تصویر ۶: جاسیگاری نقره، سیاه‌قلم، ساخته‌شده در وان ترکیه، محفوظ در مجموعه شخصی (Tokat, 2005 : 216)	۴

	جزئیات نقوش تزیینی اثر	
۵		 تصویر ۷: گلابپاش نقره، سیاه‌قلم، ساخته‌شده در وان ترکیه، محفوظ در مجموعه شخصی (Tokat, 2005 : 243)
	جزئیات نقوش تزیینی اثر	

جدول (۳) نمونه سیاه‌قلم ساخت مشترک ارمنه تبریز و ارمنه وان را نشان می‌دهد. بر روی این قندان نقره‌ای عبارت‌های «تبریز» و «وان» به دو زبان فارسی و ارمنی قید شده‌است. وجود این واژگان روی اثر نشان می‌دهد ارمنه این دو منطقه تعاملات فرهنگی عمیقی با یکدیگر داشته‌اند. در شناسنامه اثر و در معرفی آن، بیش‌تر بر ساخت تبریز تأکید شده‌است؛ بنابراین می‌توان گفت این سیاه‌قلم حاصل تلاش و مشارکت هنرمندان دو منطقه است و یا این که هنرمند ارمنی تبریز با ذکر واژه وان در کنار تبریز، بر خاستگاه دیرینه خود یعنی وان و مهاجرت خود و پدرانش به تبریز تأکید نموده‌است. هم‌چنین هنرمند ارمنی تبریزی با ذکر نام وان در زیر اثر، به تعلق خاطر خود به هردو موطن خویش اشاره کرده و بر مفهوم وحدت ارمنه دو منطقه تأکید کرده‌است. نقوش تزیینی این اثر شامل گل‌های رز، غنچه، گل پنج‌پر، گل انار، گل میخک و برگ‌های ساده هستند که در ترکیبی زیبا تزیین یافته‌اند. در حواشی اثر نقوش هندسی زیگزاگی دیده می‌شوند. هم‌چنین کادر بیضی‌شکل بدنه با نقوش هندسی منحنی ترسیم شده و بر روی دسته اثر نقوشی خطی مشاهده می‌شوند که بافت ایجاد کرده‌اند.

جدول ۳: اثر سیاه‌قلم ساخت مشترک ارامنه تبریز و ارامنه وان (نویسندگان)

اطلاعات تصویری اثر و جزئیات نقوش آن	
	
تصاویر ۱ و ۲: قندان نقره، سیاه‌قلم، دوره قاجار (قرن نوزدهم)، ساخت تبریز و وان (URL6)	
	جزئیات نقوش تزئینی اثر

۴. تعریف سیاه‌قلم در اسناد و پژوهش‌های ایران و ترکیه و خاستگاه آن

سیاه‌قلم یکی از شیوه‌های تزئینی در آثار فلزی است که برای جلوه‌بخشیدن به نقوش تزئینی کنده‌کاری‌شده روی سطح فلزات طلا و نقره کاربرد دارد (ذکاوت، ۱۳۹۸: ۴). بیرناز ار، پژوهشگر ترک، سیاه‌قلم را تحت‌عنوان هنر ساواد معرفی کرده که واژه ساواد (سواد) به‌معنی سیاه و مشتق از زبان عربی است (Er, 2018: 739). ریشه لاتین سیاه‌قلم نیز نیگلوس^{۱۰} به‌معنای سیاه است (ذکاوت، ۱۳۹۸: ۱۰). از ریشه‌های لاتین سیاه‌قلم، واژه نیگر^{۱۱} را نیز می‌توان نام برد (Scott, 2002: 235). در مورد خاستگاه این هنر باید گفت که بیرناز ار، سیاه‌قلم را هنر بومی مختص منطقه وان معرفی نموده و چنین اشاره می‌کند که منطقه وان پیشینه تمدنی کهنی دارد، قرارگاه امپراتوری اورارتو بوده و هنر سیاه‌قلم یا ساواد برجای‌مانده از هنر اورارتویان است. در کاوش‌های باستان‌شناسی این منطقه، انواع جواهرات از جمله دستبند، گوشواره، گردنبند، سنجاق، نازک‌نی، حلقه و مهره یافت شده‌اند که حاوی اقلام تزئینی غنی اورارتو هستند (Er, 2018: 739). به‌رغم این داده‌ها، بیرناز ار در پژوهش خود تصاویر مستندی از آثار سیاه‌قلم امپراتوری اورارتو ارائه نکرده است. پلینی^{۱۲} معتقد است مصریان باستان مبدع فن سیاه‌قلم بوده‌اند و شهر میسن^{۱۳} را از اولین مناطقی مطرح می‌کند که در آن، آثار سیاه‌قلم یافت شده است (پلندریت و ورنر، ۱۳۹۱: ۲۷۵-۲۷۶). باید خاطرنشان کرد قدیمی‌ترین آثار سیاه‌قلم، شامل فنجان نقره‌ای مکشوفه از قبری در انکومی^{۱۴} قبرس با قدمت ۱۴۰۰ پیش از میلاد و تیغه خنجر مکشوفه از شهر میسن متعلق به ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد است (ذکاوت، ۱۳۹۸: ۲۲-۲۳). «شاید بتوان ادعان داشت که این هنر منشاء شرقی دارد که بعدها به اروپا منتقل شده و این احتمال وجود دارد که سیاه‌قلم در اواخر عصر آهن در سراسر اروپا گسترش یافته است» (شکرپور و ذکاوت، ۱۳۹۵: ۶). قدیمی‌ترین آثار سیاه‌قلم در ایران هم متعلق به دوره ساسانی است (ذکاوت، ۱۳۹۸: ۳۱). پوپ و اکرم‌ن، این تکنیک را اسلوبی کاملاً شرقی دانسته‌اند و به بیان آنان این تکنیک پیش از اسلام بر روی ظروف نقره یا طلا اجرا می‌شده و در ادوار اسلامی با محدودیت استفاده از فلزات گران‌بها، روش ترصیع طلا و نقره بر روی فلزات کم‌ارزش‌تر جایگزین فلزکاری پیشین شده و سپس قطعات طلا و نقره الحاقی، سیاه‌قلم می‌شده‌اند (پوپ و اکرم‌ن، ۱۳۸۷: ۵۹۲).

۵. هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و فرایند اجرای آن

شهر تبریز در استان آذربایجان شرقی، یکی از قطب‌های هنر سیاه‌قلم در ایران است و هنر سیاه‌قلم در تبریز بیش‌تر توسط ارامنه این منطقه و بر روی نقره حکاکی شده اجرا می‌شده است (ذکاوت، ۱۳۹۸: ۵۰). ارمنیان این منطقه مهاجر هستند و وطن اصلی ایشان در نواحی شمال و شمال‌غربی ایران، ارمنستان، گرجستان، شیروان، نخجوان و جلفای ارس بوده است و به دلیل جنگ‌ها و درگیری‌های طولانی حکومت‌های ایران و عثمانی و تدابیر شاه‌عباس اول مجبور به مهاجرت به ایران شده‌اند. این پادشاه صفوی بعد از انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان در سال ۱۰۱۷ ه.ق / ۱۵۹۸ م برای آبادسازی پایتخت جدید و رشد و گسترش صنایع و تجارت در این منطقه، ارامنه را به اصفهان انتقال داد (سلطانیان، ۱۳۹۰: ۸۷). ارامنه، مردمانی صنعت‌کار، زراعت‌پیشه، تاجر، دانشمند و صاحب ثروت بوده‌اند (خزائیلی، ۱۳۸۶: ۴-۵)، هنر نقره‌کاری از صنعت‌های مهم ارامنه است و تبریز هم یکی از مناطق ارمنی‌نشین کشور و قطب هنر سیاه‌قلم در ایران است (ذکاوت، ۱۳۹۸: ۵۷). مسیو وارتان، مسیو زارع و مسیو مارگارین از هنرمندان معاصر ارمنی تبریز هستند و ترکیب سیاه‌قلم را شامل یک قسمت نقره، دو قسمت مس، سه قسمت سرب و پنج قسمت گوگرد بیان کرده‌اند (همان: ۱۶). ایشان معتقدند که گاهی میزان این ترکیبات متغیر است. برای ساخت سیاه‌قلم ابتدا یک قسمت نقره، دو قسمت مس و سه قسمت سرب را در بوتۀ مخصوص ذوب می‌کنند و سپس پنج قسمت گوگرد را به تدریج به مذاب اضافه می‌کنند و مخلوط کردن مذاب به وسیله میله‌های ذغالی انجام می‌شود. در نهایت ترکیب نهایی سیاه‌قلم آماده می‌شود. سپس هنرمندان باید طرح را بر سطح نقره منتقل کنند و بعد از حکاکی خطوط اصلی طرح، پودر ماده سیاه‌قلم در قسمت‌های فرورفته و توخالی ریخته می‌شود و سپس با اعمال حرارت، پودر سیاه‌قلم ذوب شده و بر سطح فلز و در قسمت‌های فرورفته تثبیت می‌شود. در نهایت با تراشیدن اضافه‌های ماده سیاه‌قلم از سطح فلز و صیقل دادن آن، محصول نهایی به دست می‌آید (همان: ۱۸-۱۹). در جدول (۴) مراحل اجرای شیوه هنری سیاه‌قلم ارائه شده است.

جدول ۴: مراحل ترکیب و ساخت سیاه‌قلم و تثبیت آن بر روی نقره به روش ارامنه تبریز (ذکاوت، ۱۳۹۴: ۷۰-۸۱)

		
تصویر ۱: ریچه آغشته به نشادر	تصویر ۲: ذوب ترکیبات سیاه‌قلم	تصویر ۳: ریختن مذاب به درون ریچه
		
تصویر ۴: ماده سیاه‌قلم	تصویر ۵: ماده نهایی سیاه‌قلم	تصویر ۶: ورق نقره
		
تصویر ۷: انتقال طرح	تصویر ۸: حکاکی روی نقره	تصویر ۹: برش و آراکاری

۶. هنر سیاه قلم ارامنه وان و فرایند اجرای آن

وان یکی از شهرهای بخش شرقی استان وان در کشور ترکیه است که در ساحل شرقی دریاچه وان قرار دارد و جمعیت غالب آن را کردها و ارامنه تشکیل می دهند (URL7). شهر وان قدمت تاریخی زیادی دارد و در هزاره اول پیش از میلاد، در ابتدا به عنوان توشپا^{۱۵} پایتخت پادشاهی اورارتو از قرن نهم تا قرن ششم پیش از میلاد، و بعدها به عنوان مرکز پادشاهی ارمنی واسپوراکان^{۱۶}، شهر بزرگی بوده است. حضور ترکان در وان و سایر مناطق آناتولی در نتیجه پیروزی سلجوقیان در نبرد ملازگرد^{۱۷} در سال ۱۰۷۱ م علیه امپراتوری بیزانس^{۱۸} اتفاق افتاد (Holt, Lambton, & Lewis, 1977: 231-232)، بنابراین منطقه وان و استقرار ارامنه در این منطقه به گذشته های بسیار دور برمی گردد. جست و جوی های میدانی نشان می دهند ارامنه در این منطقه به نقره کاری و شیوه هنری ساواد یا سیاه قلم اشتغال دارند که صنعت موروثی این قوم است. بیرناز ار، خاستگاه این هنر را به تمدن اورارتو نسبت داده است. هم چنین اشاره نموده که نمونه های زیادی از آثار سیاه قلم دوران بیزانس باقی مانده و در دوران حکومت عثمانیان هم تولید آثار سیاه قلم گسترش چشم گیری داشته است (Er, 2018: 741). امروزه هم آثار نقره ساواد در وان ترکیه توسط ارامنه تولید می شوند.

هنرمندان ارمنی وان برای ساخت ترکیب سیاه قلم یا شیوه ساواد از فلزات نقره، مس، سرب و گوگرد استفاده می کنند و این ترکیب را از ادغام ۴ گرم نقره، ۸۰ گرم مس و ۸۰ گرم سرب به دست می آورند و آن را بر روی نقره استرلینگ^{۱۹} یا عیار ۹۲۵ اجرا می کنند. در ترکیب سیاه قلم، مس سخت ترین عنصر نسبت به سایر عناصر ترکیب است و به همین دلیل اولین ماده ای که باید در بوتله ذوب شود، فلز مس است. هم چنین هنرمند باید دقت کند که از افزودن مقدار بیش تر مس به ترکیب سیاه قلم خودداری کند زیرا نسبت زیاد مس موجب قرمزی رنگ سیاه قلم می شود. در مرحله آخر هم عنصر گوگرد به مخلوط مذاب افزوده می شود. ممکن است تقریباً یک کیلوگرم گوگرد در فرایند ساخت ترکیب مورد استفاده قرار گیرد (ibid: 741-742).

امروزه سیاه‌قلم وان، بر روی نقره اجرا می‌شود، اما در گذشته آثار سیاه‌قلم بر روی طلا نیز اجرا می‌شده‌اند. آزمایش‌ها نشان می‌دهند هنرمندان سیاه‌قلم از ترکیبات مختلفی برای تهیه آن استفاده می‌کنند: (۱) ۸۰ گرم مس و نقره، ۴ گرم سرب؛ (۲) ۴۰ گرم مس، ۳ گرم نقره و ۷۰ گرم سرب؛ (۳) ۱۶ گرم مس، ۲۵ گرم نقره و ۱۱۰ گرم سرب. نکته قابل توجه این است که میزان نقره بیش‌تر در ترکیب، سبب تیرگی و سیاهی هرچه بیش‌تر ترکیب سیاه‌قلم می‌شود (ibid: 751). تهیه سیاه‌قلم باید در فضای آزاد انجام شود و برای تهیه مخلوط آن، ابتدا یک سواب پنبه‌ای در گودال حفاری شده قرار می‌گیرد و گوگرد بر روی آن ریخته می‌شود تا بعداً مذاب فلزات در این گودال ریخته شود. سپس کوره توسط هنرمند آماده و شعله‌ور می‌شود و مس در بوتۀ مخصوص ذوب ریخته می‌شود. بعد از آغاز ذوب شدن مس، به ترتیب سایر فلزات یعنی نقره و پس از آن سرب به داخل بوتۀ افزوده می‌شوند. هم‌چنین در این مرحله نصف قاشق چای‌خوری بوراکس به مخلوط اضافه می‌شود. زیرا بوراکس فرایند ذوب را تسریع می‌کند. مخلوط در حال جوش باید هر از گاهی با میله آهنی هم زده شود. هنگامی که سرباره‌ها سیال شدند، محتویات دیگ به گودال گوگرد ریخته می‌شود. با انتقال آن به گودال، سرباره‌های نیلو^{۲۰} شروع به سوختن با گوگرد می‌کنند و صنعتگر باید از گودال دور شود تا در معرض گازهای سمی قرار نگیرد. هنگامی که آتش خاموش شد، قطعات سیاه‌قلم آماده و قابل جداسازی خواهند بود. مخلوط باید یک‌بار دیگر بسوزد تا ترکیب به‌طور کامل یک‌دست شود. در هنگام ذوب کامل سرباره دوم، ماده مذاب درون قالب آهنی مخصوصی ریخته می‌شود و اجازه داده می‌شود تا کاملاً سرد شود. در روش یادشده، مخلوط سیاه‌قلم باید در دو مرحله ذوب شود زیرا اگر فقط یک‌بار ذوب شود، تنها بخش کوچکی از گوگرد ذوب می‌شود و رنگ سیاه حاصل نمی‌شود و در عوض رنگ خاکستری به‌دست می‌آید (ibid: 752).

بعد از این که ماده سیاه‌قلم آماده شد، باید سطح موردنظر را برای اجرای آن آماده کنند. سطح زمینه کار می‌تواند یک ورق نقره یا یک انگشتر، النگو و هر چیز دیگری باشد. در این مرحله باید نقوش موردنظر بر روی اثر انتقال یافته و یا طراحی شود. سپس نقوش به‌وسیله قلم‌های مخصوص حکاکی، کنده‌کاری می‌شوند. شایان ذکر است که هنرمندان برای اجرای سیاه‌قلم بر روی اثر، ترکیب سیاه‌قلم را به حالت پودری درمی‌آورند. این پودر با صمغ افاقیا ترکیب می‌شود. سپس به اثر حرارت داده می‌شود و مخلوط پودر شده سیاه‌قلم بر روی اثر پاشیده می‌شود. بعد از تثبیت سیاه‌قلم بر روی اثر، مجدداً به آن حرارت می‌دهند. این کار باعث می‌شود ماده سیاه‌قلم به‌طور کامل به قسمت‌های حکاکی شده بچسبد. بعد از تمیزکاری، سنباده‌زنی و صیقل کاری اثر، محصول نهایی آماده می‌شود (ibid: 754-755). جدول (۵) مراحل و شیوه کار ارامنه وان را نشان می‌دهد.

جدول ۵: مراحل ترکیب و ساخت سیاه‌قلم و تثبیت آن بر روی نقره به روش ارامنه وان (Er, 2018: 754-757)

 تصویر ۳: انتقال مذاب به سواب پنبه‌ای حاوی گوگرد	 تصویر ۲: ذوب ترکیبات	 تصویر ۱: بوتۀ ترکیبات برای ذوب اولیه
 تصویر ۶: ترکیب سرد شده مخلوط مذاب با گوگرد در سواب پنبه‌ای	 تصویر ۵: واکنش ترکیب مذاب با گوگرد موجود در سواب پنبه‌ای	 تصویر ۴: سواب پنبه‌ای حاوی گوگرد

۷. مقایسه نحوه اجرای سیاه‌قلم ارامنه در تبریز و وان

در مقایسه ترکیب سیاه‌قلم دو منطقه باید گفت تفاوت در ساختار سیاه‌قلم امری طبیعی است و بنا به پژوهش بیرناز ار و تحقیقات میدانی در تبریز و وان، دستورالعمل‌های گوناگونی برای نسبت ترکیبات سیاه‌قلم وجود دارند. اما اطلاعات موجود نشان می‌دهند ترکیب سیاه‌قلم ارامنه تبریز شامل یک قسمت نقره، دو قسمت مس، سه قسمت سرب و پنج قسمت گوگرد است در حالی که ارامنه وان از ۴ گرم نقره، ۸۰ گرم مس و ۸۰ گرم سرب و ۱۰۰۰ گرم گوگرد برای ساخت ترکیب ساواد استفاده می‌کنند. نکته قابل توجه این است که در هر دو دستورالعمل، میزان نقره کم‌ترین مقدار را شامل می‌شود. در ترکیب سیاه‌قلم وان، میزان مس و سرب ۲۰ برابر مقدار نقره است، در حالی که در ترکیب تبریز مقدار مس، دو برابر نقره و مقدار سرب هم سه برابر نقره است. مقایسه ترکیبات سیاه‌قلم تبریز و وان نشان می‌دهد ارامنه وان تا ۱۰۰۰ گرم گوگرد در ترکیب سیاه‌قلم استفاده می‌کنند در حالی که مقدار گوگرد در ترکیبات سیاه‌قلم تبریز کم‌تر است و فقط ۵ قسمت از ۱۱ قسمت ترکیب را شامل می‌شود. نکته قابل توجه این است که سیاهی ترکیب سیاه‌قلم، ارتباط مستقیمی با میزان گوگرد ترکیب دارد. بنابراین هرچه میزان گوگرد بیش‌تر باشد، سیاهی و تیرگی ترکیب به‌طور قابل ملاحظه‌ای تضمین می‌شود. نکته مهم مشترک در شیوه ساخت سیاه‌قلم هر دو منطقه این است که گوگرد به‌دلیل نقطه ذوب پایین‌تر نسبت به سایر عناصر ترکیب، در مرحله آخر به ماده مذاب افزوده می‌شود. در تبریز گوگرد به ماده مذاب افزوده می‌شود اما در وان، ماده مذاب در

سواب گوگرد ریخته می‌شود. نکته قابل توجه در شیوه تبریز این است که با ریختن گوگرد درون ماده مذاب امکان سوختن سریع آن و عدم جذب کامل آن در ماده مذاب وجود دارد. اما در شیوه وان با ریختن مذاب در میزان بیش‌تر گوگرد و سواب گوگرد، میزان جذب آن در ماده مذاب افزایش می‌یابد و سیاه‌قلم وان کیفیت رنگی به‌مراتب بیش‌تری دارد. در هردو منطقه، در مرحله تثبیت سیاه‌قلم بر روی قسمت‌های حکاکی‌شده، ترکیب نهایی پودر می‌شود. در تبریز این پودر در قسمت‌های حکاکی‌شده ریخته می‌شود و حرارت به اثر اعمال می‌شود. اما در وان، پودر سیاه‌قلم با صمغ اقاکیا ترکیب شده و در قسمت‌های نقرشده، به کار می‌رود.

۸. تطبیق نقوش سیاه‌قلم ارامنه در تبریز و وان

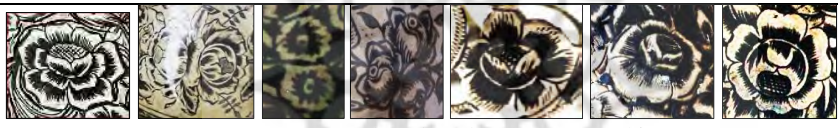
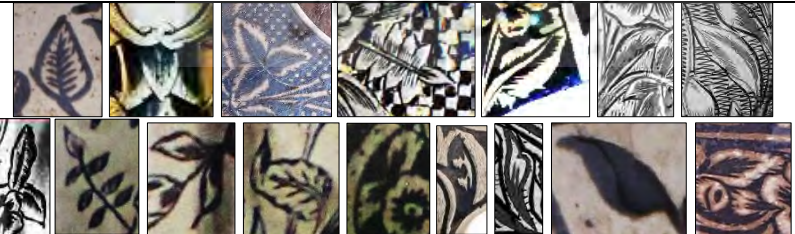
مقایسه نقوش تزئینی آثار سیاه‌قلم تبریز و وان نشان می‌دهد هنرمندان این دو منطقه از بن‌مایه‌های تصویری یکسانی برای خلق آثار خود بهره گرفته‌اند. زیرا بارزترین نقوش موجود در آثار سیاه‌قلم دو منطقه ترکیب‌بندی نقش گل رز و غنچه و برگ‌های آن است و این نوع گل و غنچه‌های آن در نمونه‌های (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۸، ۱۰ و ۱۱) از جدول (۶) تکرار شده‌اند. گل رز بزرگ در نمونه (۱) دیده نمی‌شود و غنچه‌های رز در اثر طراحی شده‌اند. در نمونه (۹) این جدول، گلی تصویر شده که نوع طراحی آن از سایر نمونه‌ها متمایز است و گلبرگ‌های آن به‌هم چسبیده و یک‌سره هستند. گل چندپر در همه نمونه‌ها به‌جز نمونه‌های (۵، ۸ و ۹) در قالب گل‌های چهارپر تا هشت‌پر تصویر شده‌اند. نقش گل میخک فقط در نمونه‌های (۴ و ۱۱) دیده می‌شود و این نقش در باقی نمونه‌ها وجود ندارد. در نمونه (۴) گلبرگ‌ها به‌صورت منحنی طراحی شده‌اند اما در نمونه (۱۱) گلبرگ‌های یک گل میخک با انحنا بیش‌تر و خطوط تیزتر و حالت زیگزاگی طراحی شده‌است. نقش برگ نیز در تمام آثار دیده می‌شود و طراحی آن‌ها شباهت زیادی به یکدیگر دارند. نکته جالب توجه این است که برگ توپر بدون سایه در نمونه (۶) دیده می‌شود، در حالی که در همه نمونه‌ها برگ گل‌ها سایه‌روشن دارند و با هاشورهای سایه زده شده‌اند و فقط در نمونه (۶) دو نوع برگ سیاه و دارای سایه‌روشن دیده می‌شود. البته باید گفت نوع سایه‌روشن در نمونه‌ها با یکدیگر متفاوت است. در نمونه (۱۰) سایه‌روشن برگ‌ها به نمونه‌های طبیعی بسیار شبیه است در حالی که در بقیه نمونه‌ها، این شباهت کم‌تر است.

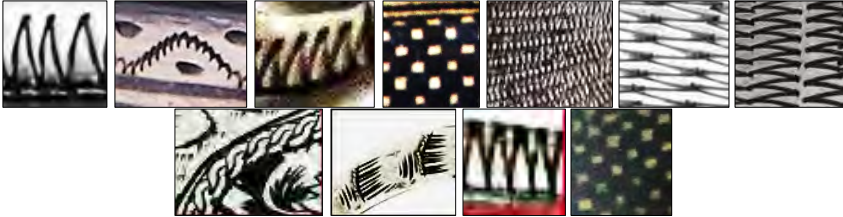
نقش ستاره پنج‌پر و شش‌پر فقط در یکی از نمونه‌ها یعنی اثر (۷) از جدول (۶) دیده می‌شود که متعلق به وان است. همچنین در این اثر نشان ترکان عثمانی و نقش خطی «بسم الله ...» حک شده که نشان می‌دهد هنرمند ارمنی وان این اثر را برای سفارش‌دهنده مسلمان ساخته‌است. در نمونه‌های (۱ و ۶) این جدول که به ترتیب به تبریز و وان اختصاص دارند، نقوش مناظر بومی و طبیعی جلوه‌گری می‌کنند. در اثر (۱) تصویری از منظره‌ای کوهستانی دیده می‌شود و گوزنی با شاخ‌های بلند و پرندگان در حال پرواز در این اثر تصویر شده‌اند. در اثر (۶) هم دریاچه، دو ساحل، قایق‌هایی در حال حرکت، درختان انبوه و تعدادی ساختمان دیده می‌شوند. وجود مناظر طبیعی و بومی نظیر فضای کوهستانی، حیوانات بومی، دریاچه و جنگل نشان می‌دهد هنرمندان دو منطقه به این دست موضوعات علاقه داشته و بخشی از نقوش سیاه‌قلم با تأکید بر مفهوم هویت‌گرایی ایشان بوده‌است. ارامنه وان فضای بومی خود یعنی دریاچه وان و قایق‌های متحرک و ساختمان‌های ساحلی را به تصویر کشیده‌اند و در نمونه تبریز، فضای کوهستانی و نقوش حیوانی دیده می‌شود. در مورد نقوش حیوانی باید گفت در اثر (۱) نقش گوزن سیاه‌کاری شده و در نمونه (۶) هم دسته جام به‌شکل پرندای است که به روش ریخته‌گری ساخته و به اثر لحیم شده‌است.

نوع دیگری از نقش‌مایه‌های آثار سیاه‌قلم هردو منطقه نقوش هندسی هستند. نقوش زیگزاگی شکل، بیش‌ترین کاربرد را در میان این آثار به خود اختصاص داده و در نمونه‌های (۱، ۲، ۵) تبریز و نمونه‌های (۶ و ۷) وان و نمونه مشترک (۱۱) عیناً تکرار شده‌اند. لازم به ذکر است نقش زیگزاگی نمونه (۳) ریزتر از نقوش مشابه آن در نمونه‌های دیگر بوده و بافت متراکم‌تری ایجاد کرده و به نظر می‌رسد از قلم متفاوتی برای ایجاد آن استفاده شده‌است. نقوش مربع‌های یک در میان نقره‌ای و سیاه هم در نمونه‌های (۴) تبریز و (۹) وان دیده می‌شود. به‌طور کلی نقوش زیگزاگی و مربع در آثار دو منطقه تکرار شده‌اند. در نمونه (۱۱) نقش گیس‌یاف دیده می‌شود که در نمونه‌های دیگر تکرار نشده‌است. در جدول (۶) جزئیات این نقوش و تطبیق نمونه‌ها ارائه شده‌اند.

جدول ۶: تطبیق نقوش تزئینی سیاه‌قلم ارامنه تبریز و وان (نویسندگان)

ردیف	تصویر اثر	محل ساخت	انواع نقوش			
			گیاهی	حیوانی	هندسی	طبیعت و سایر نقوش
۱		تبریز	گل پنج‌پر و هشت‌پر، غنچه گل‌های رز و نسترن، برگ	گوزن	زیگزاگی	کوه
۲		تبریز	گل رز، گل شش‌پر، برگ		زیگزاگی	
۳		تبریز	گل رز، گل پنج‌پر، غنچه‌های رز، برگ‌های ساده		زیگزاگی	
۴		تبریز	گل‌های رز، نسترن و میخک، گل چهارپر، غنچه انار و برگ‌های ساده		مربع	
۵		تبریز	گل رز، برگ‌های ساده و کنگره‌دار		زیگزاگی	
۶		وان	گل رز و غنچه‌های آن، گل پنج‌پر	پرنده	زیگزاگی	دریاچه، درخت، قایق، ساختمان
۷		وان	گل پنج‌پر، شکوفه، برگ‌های ساده، ستاره‌های پنج‌پر و شش‌پر		زیگزاگی	نشان ترکان عثمانی، خط بسم‌الله...
۸		وان	گل رز و غنچه‌های آن، برگ			
۹		وان	گلی شبیه رز، برگ‌های ساده		مربع	

۱۰		وان	گل‌های رز، گل‌های پنج‌پر و هفت‌پر، شکوفه، برگ		
۱۱		مشترک تبریز و وان	گل و غنچه رز، گل پنج‌پر، گل‌های انار و میخک، برگ	زیگزاگی، بافت خطی، بافت گیس‌باف	
و جوه شباهت و تفاوت	 نقش گل‌های چندپر، به ترتیب بخشی از جزئیات تصاویر (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۹، ۱۰، ۱۱ و ۱۰)				
	نقش گل‌های چندپر با تعداد پرهای مختلف اما با طراحی مشابه در بیش‌تر نمونه‌ها تکرار شده، اما گل چندپر نمونه (۷) کمی متفاوت از سایر نمونه‌ها ترسیم شده‌است. در تصویر (۱۰) هم گل چندپر با دو نوع گلبرگ تیز و منحنی (پهن) تصویر شده‌است.				
	 نقش گل رز، به ترتیب بخشی از جزئیات تصاویر (۳، ۴، ۵، ۶، ۹، ۱۰ و ۱۱)				
	نقش گل رز نیز در بیش‌تر نمونه‌ها دیده می‌شود که شباهت زیادی به یکدیگر دارند. فقط نمونه (۹) متفاوت‌تر از بقیه است و گلبرگ‌های آن به هم چسبیده و یکسره هستند.				
	 نقش گل میخک، به ترتیب بخشی از جزئیات تصاویر (۴، ۱۱ و ۱۱)				
و جوه شباهت و تفاوت	نقش گل میخک فقط در نمونه‌های (۴ و ۱۱) دیده می‌شود، در نمونه (۴) گلبرگ‌ها به صورت منحنی طراحی شده‌اند. اما در یکی از گل‌های نمونه (۱۱)، گلبرگ‌های میخک با انحنا ی بیش‌تر و خطوط تیزتر و حالت زیگزاگی طراحی شده‌اند.				
	 نقش برگ، به ترتیب بخشی از جزئیات تصاویر (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۰ و ۱۱)				
	برگ ریز نقش نمونه (۱۰) و نمونه (۴) که به ترتیب متعلق به آثار وان و تبریز هستند شباهت زیادی از لحاظ طراحی دارند. برگ نمونه‌های (۳، ۴ و ۵) تبریز و (۶ و ۹) وان و نمونه (۱۱) مشترک هردو منطقه، بسیار شبیه یکدیگر ترسیم شده‌اند. به طور کلی در نمونه‌های وان، جزئیات رگ‌برگ‌ها واضح‌تر ترسیم شده‌اند و طراحی طبیعی‌تری نسبت به نمونه‌های تبریز دارند. در همه نمونه‌ها، برگ گل‌ها سایه‌روشن دارند و با هاشورهایی سایه زده شده‌اند و فقط در نمونه (۶) دو نوع برگ سیاه و دارای سایه‌روشن دیده می‌شود. البته باید گفت نوع سایه‌روشن در نمونه‌ها با یکدیگر متفاوت است. در نمونه (۱۰) سایه‌روشن برگ‌ها به نمونه‌های طبیعی شباهت بسیاری دارد، در حالی که در بقیه نمونه‌ها این پابندی کم‌تر است.				

	نقوش حیوانی	 نقوش حیوانی، جزئیات تصاویر (۶ و ۱) وجود نقوش حیوانی در نمونه‌های دو منطقه نشان می‌دهد این نوع نقش مایه‌ها مورد توجه هنرمندان هردو منطقه بوده‌اند.
	نقوش هندسی	 نقوش هندسی، بخشی از جزئیات تصاویر (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۹، ۱۱، ۱۱ و ۱۱) نقش زیگزاگی در نمونه‌های (۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶ و ۷) عیناً تکرار شده‌است. نوع نقش زیگزاگی در نمونه (۳) ریزتر است و بافت متراکم‌تری ایجاد کرده زیرا از قلم متفاوتی استفاده شده‌است. نقوش مربع‌های یک در میان تفره‌ای و سیاه هم در آثار (۴ و ۹) دیده می‌شود و به‌طور کلی نقوش زیگزاگی و مربع در آثار دو منطقه تکرار شده‌اند. در نمونه (۱۱) نقش گیس‌باف هم دیده می‌شود.
	طبیعت و سایر نقوش	 منظره طبیعی، تصاویر (۶ و ۱) وجود مناظر طبیعی و بومی نظیر فضای کوهستانی، حیوانات بومی، دریاچه و جنگل نشان می‌دهد هنرمندان دو منطقه به این موضوع علاقه داشته و بخشی از نقوش سیاه‌قلم با تأکید بر مفهوم هویت‌گرایی ایشان بوده‌است.

۹. نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان می‌دهند که شیوه هنری سیاه‌قلم با تفاوت‌هایی در ساختار ترکیب و مراحل اجرای آن در دو منطقه تبریز و ایران و وان در ترکیه اجرا می‌شود. هنرمندان وان در ساختار ترکیبی سیاه‌قلم، تا حدود یک کیلوگرم گوگرد استفاده می‌کنند که آن را در داخل سواب پنبه‌ای می‌ریزند و پس از ذوب کردن همه مواد ترکیب، ماده مذاب را درون سواب گوگردی می‌ریزند و به این ترتیب ترکیب تا حد اشباع گوگرد را به خود جذب می‌کند و از کیفیت رنگ سیاه زیبایی برخوردار می‌شود. در حالی که در تبریز مقدار گوگرد ۵ قسمت از ترکیب را به خود اختصاص می‌دهد که ماحصل کار در مقایسه با دستورالعمل وان، از تیرگی کم‌تری برخوردار است. هم‌چنین در مرحله تثبیت پودر سیاه‌قلم، ارامنه وان پودر سیاه‌قلم را با صمغ اراقیا ترکیب می‌کنند اما این عمل در سیاه‌قلم تبریز انجام نمی‌شود. در مورد نقوش تزئینی دو منطقه نیز باید گفت نقوش گیاهی و نقش مایه گل رز و غنچه‌های آن و گل‌های چندپر بیش‌ترین تکرار را در میان آثار دو منطقه به خود اختصاص داده‌اند و تشابه عمده‌ای بین آثار دو منطقه تبریز و وان وجود دارد که نشان‌دهنده ارتباطات فرهنگی و حتی تعاملات اقتصادی نیز است. حتی تعلق خاطر هنرمندان دو منطقه به حدی است که برخی آثار سیاه‌قلم مانند نمونه (۱۱) در جدول (۶) محصول مشترک دو منطقه بوده و بر روی اثر، واژه‌های تبریز و وان دیده می‌شود. نکته مهم دیگر این است که هنرمند ارمنی تبریز با ذکر واژه وان در کنار تبریز، بر خاستگاه دیرینه خود یعنی وان و مهاجرت خود و پدرانش به تبریز تأکید نموده و بر تعلق خاطر خود به هردو موطن خویش اشاره کرده و بر مفهوم وحدت ارامنه دو منطقه تأکید کرده‌است.

پی‌نوشت‌ها

1. Van ilinde Savat teknigi ile urutilen gumush takilar
2. Niello Metal Mixture
3. Copper and bronze in art (corrosion, colorants, conservation)
4. Ancient Iranian metalwork in the Arthur M. Sackler gallery and the Freer gallery of art
5. Ecclesiastical silver plate in sixth- century Byzantium

6. Niello: a historical and technical survey
7. Silver vessels of the sasanian period, volume one: Royal imagery
8. Metal work and Enamelling, a practical treatise and smiths work and their allied crafts
9. Pliny the elder on science and technology
10. Nigellus
11. Niger
12. Pliny
13. Mycenae
14. Enkomi
15. Tushpa
16. Vaspurakan
17. Malazgirt
18. Byzantine
19. Sterling
20. Niello

منابع

- پلندریت، هارولد. ج. و ورنر، ا. ی. ا. (۱۳۹۱). حفاظت، نگهداری و مرمت آثار هنری و تاریخی. ترجمه رسول وطن‌دوست. تهران: دانشگاه هنر تهران.
- پوپ، آرتور، و اکرم، فیلیس. (۱۳۸۷). سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز: فرش و فرش‌بافی، فلزکاری، هنرهای فرعی: آرایه‌ها و موسیقی (ج. ۶). ترجمه نجف دریابندری و دیگران. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی (نشر اثر اصلی ۱۹۶۴).
- توحیدی، فائق. (۱۳۸۶). مبانی هنرهای: فلزکاری، نگارگری، سفالگری، بافته‌ها و منسوجات، معماری، خط و کتابت. تهران: سمیرا.
- حسن، زکی محمد. (۱۳۷۷). هنر ایران در روزگار اسلامی. ترجمه محمدابراهیم اقلیدی. تهران: صدای معاصر.
- حیدرآبادیان، شهرام. (۱۳۹۲). شکوه فلز، منتخب آثار فلزکاری موزه رضا عباسی. تهران: سبحان نور.
- حیدرآبادیان، شهرام، و عباسی فرد، فرنز. (۱۳۸۸). هنر فلزکاری اسلامی. تهران: سبحان نور.
- خزائیلی، محمدباقر. (۱۳۸۶). وضعیت ارامنه ایران در عصر شاه عباس اول، پژوهش‌نامه تاریخ، شماره ۱۰، ۱-۱۹.
- ذکاوت، سحر. (۱۳۹۴). طراحی و ساخت زیورآلات بر اساس شیوه‌ی سیاه‌قلم در هنر حکاکی نقره‌ی تبریز (پایان‌نامه کارشناسی منتشرنشده). دانشکده هنرهای اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
- (۱۳۹۸). مقایسه تحلیلی نقوش و نحوه اجرای اسلوب سیاه‌قلم در فلزکاری اقوام مندائی اهواز و ارامنه تبریز در ایران (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشرنشده). دانشکده هنر دانشگاه شاهد، تهران، ایران.
- ذکاوت، سحر، و قاضی‌زاده، خشایار. (۱۳۹۸). مطالعه تحلیلی تکنیک تزئینی سیاه‌قلم در آثار فلزکاری دوره ساسانی. اولین کنفرانس ملی دوسالانه باستان‌شناسی و تاریخ هنر ایران، بابلسر، ایران.
- (۱۳۹۹ الف). مطالعه تحلیلی هنر سیاه‌قلم در فلزکاری دوره سلجوقی و کاربرت آن در گسترش هنر دوره معاصر. تاریخ علم، ۱۸ (۱)، ۹۷-۱۳۰. Doi: 10.22059/JIHS.2020.299488.371547
- (۱۳۹۹ ب). مطالعه تطبیقی نحوه ساخت و اجرای هنر سیاه‌قلم ارامنه تبریز و مینای سیاه صابئین مندایی اهواز. دانش‌های بومی ایران، شماره ۱۳، ۴۵۳-۴۸۶. Doi: 10.22054/qjik.2020.48929.1180
- (۱۴۰۱ الف). مطالعه تطبیقی نقوش تزئینی و نحوه اجرای هنر سیاه‌قلم در فلزکاری ارامنه تبریز و صابئین مندایی اهواز. نگارینه، شماره ۲۳، ۵-۲۶. Doi: 10.22077/NIA.2021.3467.1325
- (۱۴۰۱ ب). هنر فلزکاری سیاه‌قلم در ایران. یزد: اندیشه کویر.
- زاییل، ویلفرید. (۱۳۸۰). ۷۰۰ سال هنر ایران، شاهکارهایی برگزیده از موزه ملی ایران - تهران. ترجمه فرانک بحر‌العلومی. تهران: موزه ملی ایران.

سلطانیان، ابوطالب. (۱۳۹۰). کارکرد ابریشم و نقش بازرگانان ارمنی در اقتصاد و سیاست صفویان (از دوره شاه عباس یکم تا پایان حکومت صفویان). تاریخ تمدن اسلامی، ۴۴ (۲)، ۷۹-۱۰۱.

سلگی، ابراهیم. (۱۳۹۱). بررسی انواع روش‌های ترصیع (فلزکوبی) در فلزکاری دوران اسلامی و کاربردهای آن در فلزکاری معاصر (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده). دانشکده هنرهای اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

شکرپور، شهریار، و ذکاوت، سحر. (۱۳۹۵). هنر سیاه‌قلم روی نقره و راهکارهای احیاء آن. نخستین همایش بین‌المللی هنر و صناعات در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی با تأکید بر هنرهای رو به فراموشی، اصفهان، ایران.

لوسی اسمیت، ادوارد. (۱۳۸۰). فرهنگ اصطلاحات هنری. ترجمه فرهاد گشایش. تهران: عفاف.

وارد، ریچل. (۱۳۸۴). فلزکاری اسلامی. ترجمه مهناز شایسته‌فر. تهران: مؤسسه مطالعات هنر اسلامی.

ونزل، ماریان. (۱۳۸۷). انگشتی‌ها. جلد نهم از گزیده دوازده جلدی «مجموعه‌ی هنر اسلامی». ترجمه غلام‌حسین علی‌مازندرانی. تهران: کارنگ.

Boyd, S. A., & Mundell Mango, M. (1986). *Ecclesiastical silver plate in sixth-century bizantium*. Washington, D. C.: Dumbarton oaks research library and collection.

Brepohl, E. (2001). Niello metal mixture, Ganoksin Jewelry making resources. Retrieved from: <https://www.ganoksin.com/article/niello-metal-mixture/> (Access Date: 2025/01/10).

Er, B. (2018). Van ilinde Savat teknigi ile urutilen gumush takilar. *Ulakbilge.cilt* 6. Sayi 25. 737- 760. Doi: 10.7816/ulakbilge-06-25-05

Gunter, A. C., & Jett, P. (1992). *Ancient Iranian metalwork in the Arthur M. Sackler gallery and the Freer gallery of art*. Washington, D.C.: Arthur M. Sackler gallery, the Freer gallery, Smithsonian institution.

Harper, O. (1981). *Silver vessels of the sasanian period* (Vol. 1: Royal imagery). New York: Princeton university press.

Healy, J. F. (2000). *Pliny the Elder on Science and Technology*. USA: Oxford University Press, Clarendon Press.

Holt, P. M., Lambton, A. K. S., & Lewis, B. (1977). *The Cambridge History of Islam*. Cambridge University Press.

La Niece, S. (1983). Niello: a historical and technical survey. *The antique arts journal*, 63 (2), 279-297. Doi:10.1017/S000358150006652X

Maryon, H. (1971). *Metalwork and Enamelling, a practical treatise on gold and silversmiths work and their allied crafts*. New York: Dover publications Inc.

Scott, D. A. (2002). *Copper and Bronze in Art: corrosion, Colorants, conservation*. USA: Oxford University Press.

Tokat, O. (2005). *Armenian Master Silversmiths*. Los Angeles: Van Publishing Inc.

منابع اینترنتی

URL1: [https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/243-an-early-to-\(mid-20th-century-iranian-persian-silver-and-niello-teapot-tabriz-circa-1930/?lot=152128&sd=1](https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/243-an-early-to-(mid-20th-century-iranian-persian-silver-and-niello-teapot-tabriz-circa-1930/?lot=152128&sd=1) (Access Date: 2023/04/13).

URL2: <https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/182-a-mid-20th-century-iranian-persian-silver-and-niello-nuts-basket-tabriz-circa-1940/?lot=131524&sd=1> (Access Date: 2023/04/13).

URL3: <https://www.lotsearch.net/lot/a-nielloed-silver-cup-possibly-van-region-western-anatolia-ottoman-47858796> (Access Date: 2023/04/04).

URL4: <https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/lot-281---a-late-19th-century-armenian-unmarked-silver-and-niello-quran-box--case-tawizmuska-van-circa>

880/?lot=164903&so=0&st=&sto=0&au=699&ef=&et=&ic=False&sd=1&pp=48&pn=6&g=1 (Access Date: 2023/04/04)

صناعات
هنرهای ایران

دوفصلنامه علمی هنرهای صناعی ایران
سال هفتم، شماره ۲، پیاپی ۱۳
پاییز و زمستان ۱۴۰۳

URL5 : <https://www.arkofcrafts.com/tr/kibele-kolye> (Access Date : 2023/04/04).

URL6 : <https://www.bonhams.com/auction/24755/lot/60/a-qajar-lacquer-pen-box-qalamdan-and-a-tabriz-niello-silver-box-persia-19th-century-2/> (Access Date : 2023/04/06).

URL7 : https://en.wikipedia.org/wiki/Van,_Turkey (Access Date : 2023/04/24)

صناعات
بهره‌های ایرا

مطالعه تطبیقی هنر
سیاه‌قلم ارامنه تبریز و
ترکیه، سحر ذکاوت و
همکاران، ۹۳-۶۹

A Comparative Study of Niello Art of Armenians of Tabriz and Turkey

Sahar Zekavat

PhD. Candidate in Comparative and Analytical History of Islamic Art, Department of Islamic Art, Shahed University, Tehran, Iran/ Sahar.zekavat@shahed.ac.ir

Khashayar Ghazizadeh

Associate Professor, Department of Islamic Art, Shahed University, Tehran, Iran (Corresponding Author)/ ghazizadeh@shahed.ac.ir

Shahriar Shokrpour

Assistant Professor, Department of Handicrafts, Islamic Art University of Tabriz, Tabriz, Iran/ Sh.shokrpour@tabriziau.ac.ir

Received: 22/07/2024

Accepted: 11/12/2024

Introduction

Niello, blackwork, Lead Sawat, and black enamel are different names for a metalworking art style known in different countries and among different ethnic groups. This art has a long history and deploys a combination of silver, copper, lead, and sulfur to decorate silver and gold works. This art is popular among the Armenians of Tabriz and Van in Turkey. Previous studies showed that there were deep cultural connections between the Armenians of Tabriz and Van in Turkey. Considering that studies conducted in the field of Niello of the Armenians of Tabriz and Van in Turkey are limited in terms of case studies or comparative studies, so the present study seems essential. This research was conducted in order to understand Niello art and its decorative motifs among the Armenians of Van and Tabriz.

Research Method

In the present study, the decorative motifs and the execution style of Armenian Niello art in two regions of Tabriz in Iran and Van in Turkey have been compared from a descriptive-analytical approach. The analysis was carried out qualitatively based on library, documentary, and field information. The research samples included five works belonging to the Armenians of Tabriz, five works belonging to the Armenians of Van, and one sample, as a common product of two regions, found in searches. This sample is introduced in a separate section and presented as a document to express the cultural and economic connections of two regions. The sampling method is purposeful and the collection of research samples is based on field data.

Research Findings

The findings of the present study are presented in Table 1:

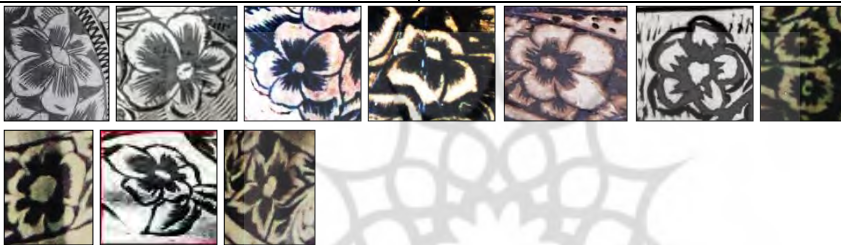
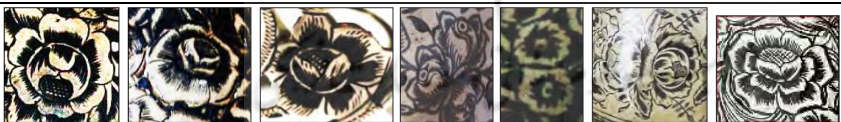
مجله هنرهای اسلامی ایران

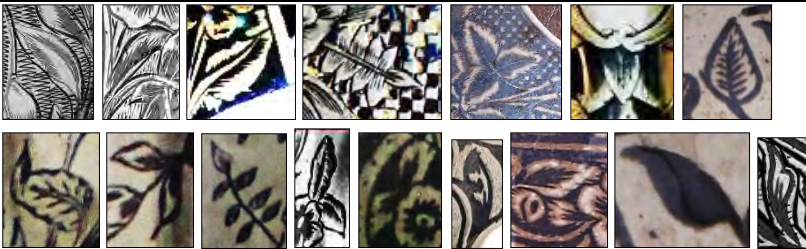
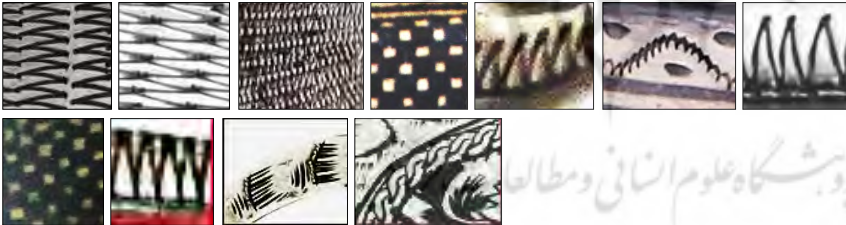
دوفصلنامه علمی هنرهای صناعی ایران

سال هفتم، شماره ۲، پیاپی ۱۳

پاییز و زمستان ۱۴۰۳

Table 1: Matching of Niello art decorative motifs of Armenians of Tabriz and Van (Authors)

Common example	Examples of Armenians from Turkey	Examples of Armenians from Tabriz		
 Image 11	 Images 6, 7, 8, 9 and 10	 Images 1, 2, 3, 4 and 5		
Van: 4 grams of silver, 80 grams of copper, 80 grams of lead, and 1000 grams of sulfur		Tabriz: 1 part silver, 2 parts copper, 3 parts lead, and 5 parts sulfur	Composition and execution process	
 The pattern of multi-petaled flowers, in order, is part of the details of the images (1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11 and 10)			Similarities and Differences	Plant (herbal) motifs
The image of multiple flowers with different feathers but with similar design in most samples is repeated, but the multiple sample flowers (7) are slightly different from other samples. In image (10), the crocus flower is depicted with two types of petals: sharp and curved (broad).				
 Rose pattern, part of the details of the images (3, 4, 5, 6, 9, 10 and 11) respectively.				
The rose motif is also seen in most of the examples, which are very similar to each other. Only example (9) is different from the others, and its petals are glued together and continuous.				
 Carnation pattern, part of the details of images (4, 11, and 11) respectively.				
The carnation pattern is only seen in samples (4 and 11), in sample (4) the petals are designed in a curved form. However, in one of the flowers in sample (11), the carnation petals are designed with more curvature and sharper lines and a zigzag pattern.				

		
Leaf pattern, in order of some of the details of the images (1, 2, 3, 4, 4, 5, 6, 6, 6, 7, 8, 9, 10, 10, 10 and 11)		
The small-scale leaves of sample (10) and sample (4), which belong to the works of Van and Tabriz respectively, are very similar in terms of design. The leaves of samples (3, 4, and 5) from Tabriz and (6, 9) from Van and sample (11) (common to both regions) are drawn very similarly to each other. In general, in Van samples, the details of the veins are drawn more clearly and have a more natural design than Tabrizi samples. In all samples, the flower leaves have a light shade and are shaded with hatching; only in sample (6), there are two types of leaves: black and light shade. Of course, it should be noted that the type of light shade in samples is different from each other. In sample (10), the light shade of the leaves is very similar to the natural samples, while in the other samples this adherence is less.		
	Animal motifs	
Animal motifs, details of images (1 and 6)		
In the examples from both regions, animal motifs were of interest to artists from both regions.		
	Geometric patterns	
Geometric patterns, part of the details of the images (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 11 and 11)		
The zigzag pattern is exactly repeated in samples (1, 2, 5, 6, 7 and 11). The zigzag pattern in sample (3) is finer and has a denser texture. The motifs of squares in between silver and black are also seen in works (4 and 9). In sample (11) the braid pattern is also seen.		
	Nature and other motifs	
Natural landscape, pictures (1 and 6)		
The presence of natural and native landscapes such as mountainous landscapes, native animals, lakes, and forests shows that artists from two regions were interested in this subject and that it was part of their Niello drawings emphasizing the concept of identity.		

Conclusion

The results of the research show that Van artists use up to one kilogram of sulfur in the Niello composition. As a result, the composition absorbs sulfur to the saturation point and has the quality of a beautiful black color. While in Tabriz, the amount of sulfur accounts for 5 parts of the composition, which results in a less dark result compared to the Van recipe. Regarding the decorative motifs of the two regions, it should be remarked that plant motifs and the motif of roses and their buds and multi-petaled flowers have the highest frequency among the works of the two regions, and there is a major similarity between the works of two regions of Tabriz and Van. This similarity indicates cultural connections and even economic interactions. Even the affinity of the artists of two regions is also so great that some (Niello) works, such as example (11) in Table (1), are a joint product of two regions, and the words Tabriz and Van are engraved on the work. Another important point is that by mentioning the word Van next to Tabriz, the Armenian artist of Tabriz emphasized his ancient origin, Van, and his and his fathers' migration to Tabriz, pointing to his attachment to both of his homelands, emphasizing the concept of unity between the Armenians of the two regions.

Keywords: Niello, Savad's artistic style, Armenians, Tabriz, Van.

References

- Boyd, S. A., & Mundell Mango, M. (1986). *Ecclesiastical silver plate in sixth- century bizantium*. Washington, D. C.: Dumbarton oaks research library and collection.
- Brepohl, E. (2001). Niello metal mixture, Ganoksin Jewelry making resources. Retrieved from: <https://www.ganoksin.com/article/niello-metal-mixture/> (Access Date: 2025/01/10).
- Er, B. (2018). Van ilinde Savat teknigi ile urutilen gumush takilar. *Ulakbilge.cilt* 6. Sayi 25. 737-760. Doi: 10.7816/ulakbilge-06-25-05
- Gunter, A. C., & Jett, P. (1992). *Ancient Iranian metalwork in the Arthur M. Sackler gallery and the Freer gallery of art*. Washington, D.C.: Arthur M. Sackler gallery, the Freer gallery, Smithsonian institution.
- Harper, O. (1981). *Silver vessels of the sasanian period* (Vol. 1: Royal imagery). New York: Princeton university press.
- Hassan, Z. M. (1998). *Iranian art in the Islamic era*. (M. E. Eghlidi, Trans.). Tehran: Sedaye Moaser [In Persian].
- Healy, J. F. (2000). *Pliny the Elder on Science and Technology*. USA: Oxford University Press, Clarendon Press.
- Heydarabadian, Sh. & Abbasifard, F. (2009). *Islamic metalworking art*. Tehran: Sobhan Noor [In Persian].
- Holt, P. M., Lambton, A. K. S., & Lewis, B. (1977). *The Cambridge History of Islam*. Cambridge University Press.
- Khazaili, M. B. (2007). The situation of Armenians in Iran during the era of Shah Abbas I. *Journal of History*, No. 10, 1-19 [In Persian].
- La Niece, S. (1983). Niello: a historical and technical survey. *The antique arts journal*, 63 (2), 279-297. Doi:10.1017/S000358150006652X
- Lucie-Smith, E. (2001). *Dictionary of artistic terms*. (F. Goshayesh, Trans.). Tehran: Efaf [In Persian].
- Maryon, H. (1971). *Metalwork and Enamelling, a practical treatise on gold and silersmiths work and their allied crafts*. New York: Dover publications Inc.
- Scott, D. A. (2002). *Copper and Bronze in Art: corrosion, Colorants, conservation*. USA: Oxford University Press.
- Plenderit, H. J., & Werner, A. Y. A. (2012). *Conservation, preservation, and restoration of artistic and historical works*. (R. Vatandoost, Trans.). Tehran: Tehran University of Art [In Persian].

- Pope, A. & Ackerman, Ph. (2008). A Survey of Persian Art, from prehistory to the present: Carpets and Carpet Weaving, Metalwork, Minor Arts: Arrangements and Music (Vol. 6) (Najaf Darya Bandari et al., Trans.). Tehran: Elmi va Farhangi (Original work published 1964) [In Persian].
- Seipel, V. (2001) 7000 years Iranian art: Selected masterpieces from the national museum of Iran- Tehran. (F. Bahr-ol-Olumi, Trans.). Tehran: National Museum of Iran [In Persian].
- Shokarpour, Sh. & Zekavat, S. (2016). The art of Niello on silver and its methods of reviving, The First International Conference on Arts and Crafts in Iranian-Islamic Culture and Civilization: Declining arts in focus, Isfahan, Iran [In Persian].
- Solgi, E. (2012). Study of various stamping methods in Islamic metalworking and its application in contemporary metalworking (Unpublished Master's thesis). Faculty of Islamic Arts, Tabriz University of Islamic Ar, Tabriz, Iran [In Persian].
- Soltanian, A. (2011). The function of silk and the role of Armenian merchants in the Safavid economy and politics (From the Period of Shah Abbas I to the End of the Safavid Rule). *History of Islamic Civilization*, 44 (2), 79-101 [In Persian].
- Tohidi, F. (2007). *Fundamentals of the arts: Metalworking, painting, pottery, woven and textiles, architecture, calligraphy and writing*. Tehran: Samira [In Persian].
- Tokat, O. (2005). *Armenian master silver smiths*. Los Angeles: Van Publishing Inc.
- Ward, R. (2005). *Islamic metalwork* (M. Shayestefar, Trans.). Tehran: Institute for Islamic Art Studies [In Persian].
- Wenzel, M. (2008). *The rings* (Gh. H. Ali Mazandarani, Trans.). Tehran: Karang [In Persian].
- Zekavat, S. (2015). Design and manufacture of jewelry based on the Niello technique in the art of silver engraving in Tabriz (Unpublished Bachelor's thesis). Faculty of Islamic Arts, Tabriz University of Islamic Art, Tabriz, Iran [In Persian].
- Zekavat, S., Ghazizadeh, Kh. (2019). *Analytical study of the decorative technique of black ink in metalwork works of the Sasanian period*, First National Biennial Conference of Iranian Archaeology and Art History, Babolsar, Iran [In Persian].
- . (2020 A). Analytical study of the Niello art in the Seljuk metalwork and its usage to the development of the contemporary art. *History of Science*, 18 (1), 130-97. Doi: 10.22059/JIHS.2020.299488.371547 [In Persian].
- . (2020 B). A comparative study of the making of Niello alloy in the Tabriz Armenian and the Ahwaz Mandaean metalwork. *Indigenouse Knowledge*, No. 13, 453-486. Doi: 10.22054/qjik.2020.48929.1180 [In Persian].
- . (2022 A). A comparative study of the decorative motifs of Niello art in the Tabriz Armenian metalwork and the Ahwaz Mandaean metalwork. *Negarineh*, No. 23, 5-26. Doi: 10.22077/NIA.2021.3467.1325 [In Persian].
- . (2022 B). *The art of Niello metalworking in Iran*. Yazd: Andisheh Kavir [In Persian].

مجله هنرهای
صناعی ایران

دوفصلنامه علمی هنرهای صناعی ایران

سال هفتم، شماره ۲، پیاپی ۱۳

پاییز و زمستان ۱۴۰۳

۹۳

URLs:

- URL1: [https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/243-an-early-to-\(mid-20th-century-iranian-persian-silver-and-niello-teapot-tabriz-circa-1930/?lot=152128&sd=1](https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/243-an-early-to-(mid-20th-century-iranian-persian-silver-and-niello-teapot-tabriz-circa-1930/?lot=152128&sd=1) (Access Date: 2023/04/13).
- URL2: <https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/182-a-mid-20th-century-iranian-persian-silver-and-niello-nuts-basket-tabriz-circa-1940/?lot=131524&sd=1> (Access Date: 2023/04/13).
- URL3: <https://www.lotsearch.net/lot/a-nielloed-silver-cup-possibly-van-region-western-anatolia-ottoman-47858796> (Access Date: 2023/04/04).
- URL4: <https://www.chiswickauctions.co.uk/auction/lot/lot-281---a-late-19th-century-armenian-unmarked-silver-and-niello-quran-box--case-tawizmuska-van-circa-880/?lot=164903&so=0&st=&sto=0&au=699&ef=&et=&ic=False&sd=1&pp=48&pn=6&g=1> (Access Date: 2023/04/04)
- URL5: <https://www.arkofcrafts.com/tr/kibele-kolye> (Access Date: 2023/04/04).

URL6:<https://www.bonhams.com/auction/24755/lot/60/a-qajar-lacquer-pen-box-qalamdan-and-a-tabriz-niello-silver-box-persia-19th-century-2/> (Access Date: 2023/04/06).
URL7: https://en.wikipedia.org/wiki/Van,_Turkey (Access Date: 2023/04/24)

صناعات
بهره‌های ایران

مطالعه تطبیقی هنر
سیاه‌قلم ارامنه تبریز و
ترکیه، سحر ذکاوت و
همکاران، ۹۳-۹۴